

Kapitola 5

MY A ONI: SKOTŠTÍ VOJÁCI PŘED BERGENEM OP ZOOM

VOJÁCI ZVLÁŠTNÍHO DRUHU

V pomyslném čtverci proměnných kultury války před Bergenem (my/oni – vojenská čest – vojenská zdatnost – performativní kvalita násilí) představují skotští horalští vojáci zvláštní prvek a nyní se pokusím podrobněji prozkoumat důvody tohoto stavu. Ve své době byly horalské jednotky skutečně nezvyklé. Jedinými historickými ekvivalenty v dobovém evropském vojenství poloviny 18. století zůstávají chorvatští hraničáři v rakouské službě⁹¹⁹ a v určité míře rovněž irská žoldnéřská tradice,⁹²⁰ přítomná v císařské, švédské a také francouzské službě.⁹²¹ Důvodem byla skutečnost, že tito vojáci vynikali v nestandardních způsobech vedení boje, přesahujících pěchotní lineární taktiku. Na straně jedné se jednalo o záškodnický boj v těžkém terénu, boj ve volné rojnici před hlavní bitevní linií nebo odstřelování ze zálohy. Na straně druhé se jednalo o schopnost tvrdého boje zblízka za použití již nestandardních chladných zbraní. Ve skotském případě se jednalo o dlouhé dýky (*dirks*), meče (*broadwords*), malé štíty (*targes*), tesáky a dřevcové zbraně jako *lochaber axe*.⁹²² V cizí službě obvykle přetrvaly meče a dlouhé dýky, typické i pro řadové vojáky. Podobné způsoby vedení boje se staly prominentní během sedmileté války na severoamerickém bojišti v letech 1757–1763 a takzvané francouzské a indiánské války, z hlediska britského vojenství se prolínající s válkou o ra-

919 V dobových pruských a francouzských pramenech se z raných fází války o rakouské dědictví z let 1740–1742 často vyskytují podobné reprezentace, týkající se „*barbarských banditů a divochů*“ neboli chorvatských a uherských hraničářů (v pramenech označovaných jako Chorvati, panduři nebo husaři), zkušených v nepravdělném vedení boje. Peter E. Russel, „Redcoats in the Wilderness: British Officers and Irregular Warfare in Europe and America, 1740 to 1760,“ *The William and Mary Quarterly* 35/4 (1978): 631.

920 Ohledně kulturní konstrukce irských profesionálních vojáků v raném novověku viz např. Ciarán Óg O'Reilly, „The Irish Mercenary Tradition in the 1600s,“ in *Mercenaries and Paid Men. The Mercenary Identity in the Middle Ages*, John France, ed. (Leiden a Boston: Brill, 2008), 383–393.

921 Řada vojenských historiků prosazuje teorii takzvaného *galského válečnictví* nebo kulturně specifického „galského“ způsobu vedení boje. To mělo být typické pro středověké a rané novověké irsko-skotské vojenství a mělo klást důraz na důsledně agresivní útočnou taktiku a nedisciplinované individuální bojové výkony. Z hlediska mého pojetí historické antropologie války se ale jedná o příliš obecný a teoreticky diskutabilní makrokoncept, který nejasně propojuje irské a skotské vojenství raného novověku například s taktikou jižanských armád v americké občanské válce. Tento koncept prosazuje např. historik James Michael Hill, *Celtic Warfare, 1595–1763* (Edinburgh: John Donald Publishers, 1997), popřípadě James Michael Hill, „The Distinctiveness of Gaelic Warfare, 1400–1750,“ *European History Quarterly* 22/3 (1992): 323–345.

922 *Lochaber axe* a *Jedburgh staff* jsou výlučně skotské zbraně. Ještě během posledního jakobitského povstání z let 1745–1746 jimi bylo vyzbrojeno mnoho chudších povstalců, zvláště během úvodních operací, než se podařilo ukořistit množství britských mušket a než dorazily další dodávky z Francie. John Waldman, *Hafted Weapons in medieval and Renaissance Europe. The Evolution of European Staff Weapons between 1200 and 1650* (Leiden a Boston: Brill, 2005), 195–197.

kouské dědictví, tvořící rámec tohoto textu a posléze během americké revoluční války.⁹²³

De facto jedinou dobovou taktikou horalských klanových jednotek byla zmíněná *highland charge*.⁹²⁴ Jednalo se o kulturně specifickou výlučně útočnou a vysoce agresivní taktiku, která s největší pravděpodobností vznikla v prostředí skotských profesionálních jednotek sloužících švédské koruně během třicetileté války. Tehdy byla zručnost skotských vojáků v ovládání chladných zbraní v boji zblízka konfrontována s dominantním taktickým systémem *pike and shot*, vzájemně se chránícími jednotkami mušketýrů a pikenýrů. Grosjean dovozuje, že podobným způsobem útočila skotská zelená brigáda na švédské straně již v bitvě u Breitenfeldu v září 1630, kde zaznamenala jednoznačný úspěch.⁹²⁵ Následně byla znalost taktiky podle všeho vracejícími se skotskými veterány importována na britské ostrovy během válek tří korun ve 40. a 50. letech 17. století.

Základem *highland charge* je rychlé přiblížení se k nepříteli na dostřel, odpálení hromadné salvy z mušket vojáků z předních řad na krátkou vzdálenost a následně okamžitý fyzický útok v kolonách na chladné zbraně. Militárně-mechanická logika takového útoku vycházela ze zjištění, že útvar pěšího pluku, až do prvního desetiletí 18. století složený z oddílů mušketýrů a pikenýrů, není v bitvě často schopen rychlejších manévřů, zajišťujících efektivní vzájemné krytí. Mušketýři ani v druhé polovině 17. století, ani v polovině 18. století (nyní již bez pikenýrů) navíc nebyli reálně schopni v bojové situaci přebíjet rychleji než za 20–30 vteřin a zdaleka ne všechny britské jednotky byly efektivně vycvičeny v kontinuální palbě po taktických četách, *platoon fire*.⁹²⁶ Oba

923 Většina koloniálních bojových střetů v Severní Americe byla v 18. století vedena mimo jiné prostředky nepravděpodobné pohraniční války, pro kterou obě strany, britská i francouzská, mobilizovaly indiánské spojence a vytvářely vlastní jednotky *rangerů*. Mnoho střetů, které jsou v tradiční vojenské historii označovány za bitvy, proběhlo asymetrickým způsobem, kdy se pravidelné jednotky střetly s lehkou pěchotou a nepravděpodobnými formacemi a musely ustoupit s velkými ztrátami, například bitva u Monongahely (1755). Během americké revoluční války kontinentální armáda neustále používala lehké pěší jednotky, které prvořadě cílily na britské důstojníky a specialisty a zásobovací kolony.

924 V historickém přehledu jakobitských bitev z 18. století byla *highland charge* vysoce úspěšná u Killiecrankie (1689), průměrně úspěšná u Sherrieffmuiru (1715), spektakulárně úspěšná u Prestonpans (1745) a Falkirk Muir (1746) a fatálně selhala u Cullodenu (1746). Jakobitské armády se v polí efektivně skládaly převážně z klanových uskupení, označovaných jako *clan regiments*, a několik jakobitských pluků, vycvičených v pravidelném západním způsobu vedení boje, situaci nemohlo změnit. Sklony k provádění útoku ve stylu tradiční *highland charge* měly i skotské horalské pluky v britské službě v později zmiňovaných bitvách u Fontenoy a Carillonu.

925 Alexia Grosjean, „Scotland: Sweden’s closest ally?“, In *Scotland and the Thirty Years’ War, 1618–1648*, Steve Murdoch, ed. (Leiden a Boston: Brill, 2001), 158.

926 Britská armáda poloviny 18. století, která byla současnky i později odbornými autory obecně hodnocena jako ozbrojená síla s nejintenzivnějším a nejlepším střeleckým výcvikem pro řadovou pěchotu, byla obvykle v ideálních podmínkách, které vůbec nezohledňovaly extrémní stres bitvy, schopna ve formaci přebíjet a pálit v intervalech 20 vteřin. Tehdejší povel *Prime and Load! – Nabíjet!* měl celkem 15 pohybů. Manuál explicitně nařizuje, aby vojáci jednotlivě

druhy „moderních“ pěšáků byly nadřilovány na kolektivní používání zbraní ve formaci, ale pokud došlo na boj zblízka, tak byly jejich schopnosti podprůměrné. Po vypálení salvy se mušketýři byli schopni v 17. století bránit obvykle nanejvýš pomocí mušket, uchopených za hlaveň a používaných jako kyje. Kolem roku 1680 se objevily první bajonety zátkového provedení, které se z hlediska načasování v bojovém střetu nepohodlně a riskantně zasouvaly přímo do hlavně těsně před kontaktem, protože jinak by bránily střelbě. Pro útočící horalské jednotky nepředstavovaly výrazné nebezpečí.⁹²⁷ Efektivnější byly až „klasické“ bajonety s objímkou a trojúhelníkovým průřezem, které umožňovaly střelbu i po nasazení, způsobovaly nesnadno ošetřitelná zranění a v evropských armádách se prosadily na konci války o španělské dědictví.

Ve Skotsku byla *highland charge* opakovaně se značným úspěchem používána ve 40. letech 17. století v armádě rojalistického vojevůdce Jamese Grahama, markýze Montrose, kde ji jako útočnou taktiku prosadil patrně jeden z Montrosových velitelů Alasdair MacColla.⁹²⁸ Útok se prováděl v hluboké klínové formaci připomínající pozdější pěchotní kolonu. Jednotka se poklusem dostala před hranici účinného dostřelu mušket, kde zrychlila. Pak nepřítel na vzdálenost přibližně 100 yardů mohl zahájit palbu po četách (*platoon fire*), která však v žádné z historických bitev útok nezastavila. Na demoralizující krátkou vzdálenost 10–15 metrů obvykle první řady útočníků vystřelily salvu z mušket, které potom odhodily. Pokud krátce předtím z opačné (většinou britské) strany teprve nyní zazněla obvyklá sekvence povelů *Make ready!* – *Present!* – *Fire!* (*Připravit!* – *Zamířit!* – *Pal!* – celkem tři pohyby) a velitel se nerozhodl pálit salvou po taktických četách, ale hromadně po řadách,⁹²⁹ snažily se horalské jednotky obvykle v příhodný okamžik rychle zalehnout

pohyby vykonávali samostatně co nejrychleji, ale mezi body 6 – *Shut pan!* – *Uzavřít pánevku!* a 13 až 15 *Return the Rammer!* – *Zasunout nabíják!* a *Shoulder!* – *Na rámě zbraň!* měli mezi každým z těchto celkem čtyř pohybů pomyslně rytmicky odpočítávat dvě vteřiny. Na ostatní pohyby tak zbylo přibližně 12–14 vteřin, což je mimořádně rychlé tempo, vyžadující neustálé cvičení. Anonym, *The Manual Exercise as ordered by His Majesty in the Year 1764*, 10–11, „Explanation of Priming and Loading“.

927 Militární mechanika nasazení pěších jednotek vybavených doutnákovými mušketami se zátkovými bajonety byla příčinou krvavé porážky lojalistických sil během první jakobitské války v letech 1689 v bitvě u Killiecrankie. Zde došlo k tomu, že lojalistické jednotky čelily *highland charge* pomocí palby v salvách, ale horalé útok provedli tak rychle, že většina mušketýřů, včetně tří pluků nizozemské skotské brigády Ramsay, Balfour a Mackay, nestačila po vypálení poslední salvy zátkové bajonety zasunout do hlavně a byla zmasakrována v boji zblízka. Např. Hill, *Celtic Warfare, 1595–1763*, 72–75.

928 Viz např. David Stevenson, *Revolution and Counter-revolution in Scotland, 1644–51* (Edinburgh, John Donald Publishers, 2003) nebo David Stevenson, *Alasdair MacColla and the Highland Problem in the Seventeenth Century* (Edinburgh: John Donald Publishers, 1980).

929 Viz dobový výcvikový manuál pro britskou řadovou pěchotu, Anonym, *The Manual Exercise as ordered by His Majesty in the Year 1764. Together with Plans and Explanations of the Method generally practised at Reviews and Field-days. With Copper Plates* (Philadelphia: J. Humphreys, R. Bell a R. Aitken, 1764).

a vyhnout se první a často jediné nepřátelské salvě,⁹³⁰ neboť dobová řadová pěchota byla v rámci lineární taktiky vycvičena pálit hromadně před sebe nebo daným směrem přibližně na úrovni ramene, nikoli mířit na individuální cíle, čemuž bránila i nízká viditelnost na bojišti.⁹³¹ Následně se klanový útvar zvedl a rozeběhl k nepříteli, někdy vypálil v běhu salvu z pistolí z bezprostřední blízkosti (které jsou prázdné hozeny na hlavy nepřátel)⁹³² a poté nastal finální náraz a prim již hrál kontaktní boj s použitím mečů, dýk, malých štítů a dřevcových zbraní.

Vysoká šance na zastavení takového útoku plynula jedině z důsledně nadřilované aplikace systému palby po taktických četách, podporované kartáčovou palbou lehkého polního dělostřelectva. Technika, označovaná jako *platoon fire*, byla importována do britské armády po roce 1688 nizozemskými důstojníky, přicházejícími společně s novým králem Vilémem III., a zajišťovala, že pěší prapor, rozdělený na palebné čety, mohl teoreticky vést nepřetržitou palbu na útočící horalskou formaci.⁹³³

Klíčem k úspěchu horalského útoku proti řadové pěchotě, vycvičené v lineární taktice, je moment překvapení a vytvoření nestandardní situace na bojišti, kdy je přímý útok proveden rychle za obtížných nebo neočekávaných okolností, jako je nepřehledný terén, chaotická situace, mlha nebo vítr a déšť. U Prestonpans v roce 1745 byla například *highland charge* provedena těsně před rozedněním asi ve 4 hodiny ráno poté, co křídelní manévry jakobitských sil donutil britskou armádu urychleně změnit postavení v šeru a zimě.⁹³⁴ Nejdůležitější bylo posledních 70–90 metrů, představujících efektivní dostřel

930 Takový postup se zdá jen na první pohled nepravděpodobný. Z hlediska militární mechaniky křesadlových ručních palných zbraní však existuje ve srovnání s moderními palnými zbraněmi poměrně dlouhá prodleva mezi vydáním rozkazu *Fire!*, stiskem spouště a dokončením funkčního cyklu křesadlového zámku, který nejdříve zapálí prachovou slož na pánvičce, která následně prošlehne do nábojové komory, kde teprve odpálí hlavní prachovou slož pohánějící střelu. Prodleva *povel–výstřel* může v bojové situaci ve formaci trvat déle než vteřinu. Zahájení palby z křesadlové muškety navíc „prozradí“ viditelný zášleh prachové složy na pánvičce, vyvíjející množství dýmu, po kterém teprve následuje výstřel. Viz např. Torsten Lenk, *The Flintlock. Its origin, development and use* (New York: Skyhorse Publishing, 2007), zejména 1–15.

931 Normativní postup po vydání povelu *Present! – Zamířit!* se nezmiňoval o zamíření, ale vodorovném ustálení muškety dopředným směrem ve výši ramene. „III. *Zamířit! Jeden pohyb. Vysvětlení – ukročte pravou nohou vzad přibližně šest palců, špičku levé nohy natočte vpřed a zároveň zdvihněte mušketu tak, aby její pažba byla ve stejné výšce jako vaše rameno, uchopte levou rukou předpažbí a ukazováček položte na spoušť, přičemž hlaveň nechte mírně poklesnout.*“ Anonym, *The Manual Exercise as ordered by His Majesty in the Year 1764*, 4. Co se týče střeleckého výcviku řadové pěchoty viz J. A. Houlding, *Fit for Service: The Training of the British Army 1715–1795* (Oxford: Clarendon Press, 1981).

932 Horalské pistole byly zvláštního typu, vyráběné tradičně v puškařských dílnách poblíž Doune. Byly těžké a jejich konstrukce byla masivní, celokovová. Duffy, *The '45*, 115.

933 Blackmore, *Destructive and Formidable: British Infantry Firepower 1642–1765*, zejména 55–119, kde autor diskutuje zavedení a vývoj systému palby po četách v britském prostředí.

934 „A compleat journal of Sir John Cope's expedition. In a letter from an officer,“ in *Scots Magazine*, říjen 1745, 480.

křesadlových hladkohlavňových mušket, avšak z pramenů víme o tom, že *highland charge* se prováděla i na kratší vzdálenosti. Obvykle ovšem byla tak rychlá, že i když řadová pěchota pálila podle čet od vzdálenosti přibližně 90 metrů, útočící běžící horalé se do kontaktu dostali dříve, než utrpěli devastující ztráty. Následně záleželo na hloubce pěchotní formace a schopnosti bojovat zblízka bajonetem.

Standard střeleckého výcviku v tehdejší britské armádě byl v evropském měřítku neobyčejně vysoký, ale pod 20 vteřin se nabíjení ve formaci reálně nikdy rutinně v bitvě nepodařilo provádět. Za tuto dobu útočící horalé zbylou vzdálenost bezproblémově překonali. Během posledního jakobitského povstání takto popisovali útok highlanderů očití svědci během bitvy u Prestonpans 21. září 1745: „Horalé... přilícili své pušky, až když se ocitli v těsné blízkosti, aby si byli jisti, že jejich palba bude účinná, a pak okamžitě odhodili své zbraně, vytasili meče, vrhli se na ně jako přival a smetli všechno před sebou,“ přičemž je jasné, že horalé museli z mušket pálit na vzdálenost 15–20 metrů, protože mezi britskou formaci dolétla většina jejich ucpávek.⁹³⁵

Highland charge byla v polovině 18. století již něco nevídaného. Na první pohled a podle šablon konzervativní vojenské historie představovala „středověký“ anachronismus, avšak byla to promyšlená strukturovaná taktika, logicky využívající militární mechaniku vojenských tradic z Vysočiny. Mohly ji provádět pouze jednotky vyznačující se vysokou disciplínou a schopností ovládat chladné zbraně v boji zblízka. Kultura války, v jejímž středu stál koncept neohroženého, nemilosrdného a tvrdého bojovníckého *bratrstva*, které nebojuje na dálku palbou, ale kontaktně, zblízka, byla v případě skotských vojáků nevídaně posilována pevnými klanovými sociálními vazbami. Pro takový útok byla rovněž nutná nebývalá fyzická odolnost a schopnost úspěšně vést tvrdý kontaktní boj muže proti muži s použitím chladných zbraní, v jejichž ovládání byli horalé tradičně nadprůměrně dobře vycvičení. „Jsou tvrdí, neúnavní, zvyklí drsnému podnebí a nedělají si mnoho z případné smrti v boji,“ psal o skotských vojácích britský plukovník James Wolfe v roce 1751.⁹³⁶ Dobový koncept skotských vojáků jako tvrdé a brutální válečnické „rasy“, ukované nepříznivými podmínkami života na Vysočině, vyznačující se esenciálními vlastnostmi, dodnes dominuje v šedé zóně na pomezí konzervativně psané literatury odborné a populárně vědecké.⁹³⁷ Christopher Duffy ve své práci

935 Duffy, *The '45*, 20. Ucpávka odděluje střelný prach od dalších součástí náboje, pomáhá těsnit a zvyšovat tlak plynů na střelu. Dobové ucpávky byly většinou hadrové nebo filcové a lze předpokládat, že při prvním nabití zbraně pro boj byly obecně používány, neboť to zvyšovalo spolehlivost zbraně.

936 E. M. Lloyd, „The Raising of the Highland Regiments in 1757,“ *The English Historical Review* 17/67 (1902): 469.

937 Michael Barthorp a G. A. Embleton, *The Jacobite Rebellions 1689–1745* (Londýn: Osprey Publishing, 1987). „Co se týče věku a fyzických vlastností, mějme na paměti, že klanový systém požadoval, aby svého vůdce následovali všichni muži... ale tvrdé podmínky jejich každodenní existence a klima zrodily rasu, která, pokud chtěla vůbec přežít, musela být tvrdá a zocelená.“ Tamtéž, 18–19.

o posledním jakobitském povstání shrnuje, že dobové reprezentace zdůrazňovaly „srostlost“ horalů s přírodou a jejich fyzickou odolnost: „*Nepotřebovali stany a nepoužívali mosty ani přívozy, protože vodní překážky zásadně přebrodivili a... horalé vykazovali vlastnosti, které je vyzdvihovaly nad ostatní lidi.*“⁹³⁸ Další silné reprezentace se soustředily na vypjatý důraz pro klanovou a vojenskou čest, mající pramenit ze jich silného smyslu příslušnosti ke komunitě, oceňující nade vše statečnost a loajalitu.

Útok a boj ve stylu *highland charge* rovněž pro armády ukotvené v okcidentální dobové kultuře války, které vykazovaly příslušnou militární mechaniku lineární taktiky, znamenal silné zvýraznění jedné z proměnných kultury války, a to *hrůzy*, performativní kvality násilí. Pokud došlo k závěrečnému nárazu s použitím chladných zbraní, charakter zranění a usmrcení v takovém kontaktním boji byl ve srovnání se zásahy projektily z mušket nebo bodnutí bajonetem podle prožívání dobových britských aktérů vyloženě děsivý. Ne přátelská řadová pěchota v takovém případě zahynula na bojišti na následky silných ran meči a dřevcovými zbraněmi, schopnými odsekávat údy, dekapitovat a způsobovat hluboké rány, které dobové vojenské lékařství bylo schopno ošetřit s krajními obtížemi. Bojiště u Prestonpans po bitvě „*vypadalo, jako by vichřice na pole rozesela obsah řeznictví...*“ Očitý svědek dále vzpomíná: „*...přítel byl nalezen mezi mrtvými poté, co všechno skončilo, a byl tak posekán a zohaven, že jsme ho stěží poznali.*“⁹³⁹ Jakobitský důstojník James Johnstone de Moffatt ve svých vzpomínkách na horalský útok během bitvy u Prestonpans, kterého se účastnil v sestavě pluku Jamese Drummonda, vévody z Perthu, v rotě kapitána McGregora, uvádí, že poté, co se pluk dostal do kontaktu s britskými dragouny, tak horalé například dřevcovými zbraněmi usekávali koním nohy a jezdce usmrcovali hlubokým horizontálním sekem v rovině pasu.⁹⁴⁰ Moffatt byl následky bitvy šokován a napsal: „*Bitevní pole skýtalo hrůzyplný pohled a bylo pokryto useknutými hlavami, nohama a pažemi a znetvořenými těly, protože všichni padlí byli zabiti chladnými zbraněmi.*“⁹⁴¹

Přisuzování esenciálních militárních vlastností skotskému etniku se stále objevuje i v odborné literatuře, viz Henderson, *A social and domestic history of the kilted and Highland based regiments of foot, 1820–1920*, 9, kde autorka ve své disertační práci používá koncept esenciálních „*přirozených bojových schopností*“ válečníků z Vysočiny.

938 Duffy, *The '45*, 97–98.

939 Duffy, *The '45*, 22.

940 Chevalier de Johnstone, *Memoirs of the Rebellion in 1745–1746* (Londýn: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1821), 36.

941 De Johnstone, *Memoirs of the Rebellion in 1745–1746*, 38.

na zem, znovu rychle povstali, vypálili vlastní salvu a pak plni zuřivosti odhodili muškety a hromadně zaútočili s meči v rukou“, přičemž na podobné skupinové ignorování nadřilované lineární taktiky si stěžoval i generál James Wolfe během bitvy u Carillonu v roce 1759, kdy horalští vojáci stejně zaútočili na francouzské polní opevnění. Byli jediní, komu se podařilo probojovat do francouzských postavení, ale utrpěli devastující ztráty a 43. pluk přišel o polovinu stavu.⁹⁸¹ Po staletí tradiční útok ve stylu *highland charge* se tedy zpočátku nepodařilo odstranit ani armádnímu výcviku v klasické lineární taktice. Stejně jako u Cullodenu v roce 1746, tak i u Carillonu v roce 1759 se svého druhu *highland charge* zhroutil v disciplinované palebné síle nepřátelských řadových pěších jednotek, v tomto případě francouzských pěších pluků pod velením markýze Montcalma.

ZVÍŘE NA ŘETĚZU

V Owenově žurnálu se nachází pět delších zápisů, v nichž prominentně figurují skotští vojáci, a v Griffithově žurnálu potom zápis jeden. Všechny pasáže se týkají jednoho z nejdramatičtějších momentů, nočních výpadů, pořádaných s cílem poškodit čela pomalu se přibližujících francouzských sap (útočných zákopů) a v ideálním případě se probít až k francouzské baterii a poškodit nebo zničit zde postavená děla.

Ve chvíli, kdy obléhatelé obkroužili pevnost systémem zákopů, jdoucích paralelně po obvodu (paralely), začali se na útočném úseku přibližovat pomocí sap, přičemž paralely kryly dělostřelecké baterie, které zahájily palbu na vybrané pevnostní prvky. Blíže k pevnosti byla poté vykopána druhá paralela, na kterou byly umístěny další baterie, a těsně pod úpatím glacis, vnějšího valu pevnosti, pak vznikla paralela třetí, která se stávala nástupištěm pro přímý útok do mezitím (v ideálním případě) prostřílených průlomů v pevnostních hradbách.

Posádka obvykle po zřízení první paralely začala v příhodné okamžiky v noci a nad ránem pořádat výpady menších jednotek na čela sap s cílem je poničit a také se probojovat až k dělostřelecké baterii a zaklínovat zátravky děl, to jest zatlouci do nich předem připravené hřeby a klíny, což zabránilo další palbě. Výpady byly něčím jiným než obvyklým palebným soubojem obránců a útočníků na dálku. Byly především bojem muže proti muži. Skoti v tomto ohledu představují kulturně cizorodý prvek v britském kontingentu. Oba žurnály budují obraz skotských horalů jako lidí hrubých a nevzdělaných, jako nespoutané, krvelačné síly, divokého zvířete, které je nutné držet na řetězu,

⁹⁸¹ Henderson, *A social and domestic history of the kilted and Highland based regiments of foot, 1820–1920*, 9.

ale někdy je výhodné vypustit jej na nepřítele. Bestie vyraží do boje především během výpadů.

V obou žurnálech jsou skotští horalé zobrazováni jako lidé, kteří válečné násilí milují, do boje se těší, nepřátele sekají, rubají a zabíjejí po stovkách a nepřítele působí rozsáhlé škody. O tom svědčí například následující reprezentace (zničit nepřítele jednu z obléhacích baterií byl v obléhací válce vskutku mimořádný úspěch): „Dne 29. července. Toho rána jsme s velkým uspokojením viděli, že stateční horalé naprosto zničili jejich velkou baterii, kterou se nyní snaží opravovat pod naší palbou...“⁹⁸²

Reprezentace takto neobvyklého vztahu k válečnému násilí vede k závěru, že charakter skotských vojáků v textech vzniká skrze jiný způsob kulturní konstrukce vojenské cti. Válečné násilí je zejména v Owenově žurnálu pro anglického důstojníka gentlemana něco běžného, ale v určitém ohledu přinejmenším neobvyklého. Čest anglického důstojníka je v obou žurnálových textech vázána v mnoha příkladech právě na reflektovaný gentlemanský odstup od válečného násilí. To je chápáno v dané situaci jako nutné a nesmí být samo o sobě glorifikováno. Přestože kolektivní normativ neformálního kódu cti britského důstojníka v této době „stále, jak by se dalo čekat, cenil odvalu nade vše ostatní“, musela to být odvaha reflektovaná, „důstojníci byli především gentlemani“ a museli se umět v boji ovládat a podřídit přísné sebekontrolu.⁹⁸³ Paul Robinson se zmiňuje o tom, že čest a ctnost v kontextu důstojníka znamenají především kombinaci dvou složek, „vnitřní a vnější“, přičemž ona vnější čest „se dá popsat slovy jako *reputace, prestiž ... a pověst*“ úspěšného vojáka, ale je provázaná s vnitřní ctí, „která se dá popsat spíše výrazy jako *svědomí a integrita*“, a oba druhy vojenské cti jsou spolu v neustálém dialogu.⁹⁸⁴

Čestný důstojník si přesně v tomto duchu v žurnálech bezprostřední prožitek vítězného, krvavého násilí drží od těla, distancuje se od něj. *Gentleman* je někdo, kdo je schopen nemilosrdného, tvrdého boje, ale válečné násilí rozvažuje, vnímá v kontextu, neraduje se z něj. Britské *Articles of War* z roku 1737 po všech stránkách na důstojníky kladly především nároky rozvahy a zdrženlivosti v úsudku a chování.⁹⁸⁵

Kulturní konstrukce vojenské cti je v případě skotských horalů zcela jiná. Skotští vojáci jsou naopak v obou žurnálech líčeni jako někdo, kdo takovou distanci postrádá. Podle žurnálů skotští vojáci přímo milovali jinými vojáky obávané noční výpady, postavené na boji muže proti muži. Anglický důstojník si zapsal typickou reprezentaci skotských horalů, jak se radovali, jako by šli na taneční zábavu, kdy tasili svoje typické atributy – skotské meče, *broad-swords* – a vrhli se do boje: „Dne 28. července... Následně byl rychle zorganizován

982 Anonym, *An Authentick and Accurate Journal*, 37.

983 Gilbert, „Law and Honour among Eighteenth-Century British Army Officers“, 76.

984 Robinson, *Military Honour and the Conduct of War*, 2.

985 Gilbert, „Law and Honour among Eighteenth-Century British Army Officers“, 79.

výpad a s velkým potěšením jsem zjistil, že horalé budou tvořit většinu zúčastněných: chtěl jsem se chopit velení, pro což jsem okamžitě získal souhlas od velícího důstojníka, ale nakonec jsem ustoupil, neboť jsem byl pouze dobrovolníkem a nechtěl jsem si přisvojit právo náležející jinému gentlemanovi. Půl hodinu před půlnocí jsme obdrželi rozkaz vyzbrojit se a vystrojit, abychom i v případě nenadálých událostí mohli s jistotou vyrazit do půlnoci. Stáli jsme v pohotovosti a nevím, jestli někdy ve tvářích mužů spěchajících na ples nebo na zábavu v Anglii někdy spatřím více radosti než v tvářích všech těchto Severních Britů, kteří velmi dychtili vyrazit, a věřím, že netrpělivě počítali minuty, zatímco další muži z jiných národů⁹⁸⁶ podle všeho nebyli touto příležitostí příliš nadšeni. Chvilu před půlnocí jsme vyrazili, ale jak jsme se blížili k francouzskému zákopu, hlídka v předsunutém postavení nás spatřila a spustila poplach: načež jsme se na ně vrhli a zdálo se, že na nás byli připraveni a rozpoutal se tvrdý boj, v němž se všichni horalé chovali jako hrdinové a porubali a pobili všechno ve svém dosahu, zatímco jiní méně krvelační muži zůstali vzadu. V tuto chvíli jsme je zatlačili téměř až k bateriím, když jsem náhle ztratil z dohledu polovinu svých Skotů, ale zůstal jsem se zbytkem a bojovali jsme nejlépe, jak to bylo možné, a děkuji Bohu za to, že se nám mimořádně dařilo... Ustoupili jsme uspořádaně do fortu a zbytek noci byl zcela klidný. Náš výpad byl mimořádně úspěšný a pouze devět mužů bylo zabito nebo zraněno a pobili jsme neskutečné množství nepřátel, nejméně tolik, kolik bylo celkem nás, a někteří tvrdili, že ještě více. Zbytek tohoto temného rána uběhl v klidu, z čehož soudím, že jsme způsobili ještě větší škody, než jsme si nejprve pomysleli...“⁹⁸⁷

Polovina 18. století byla liminální dobou, kdy z evropských válčišť mizela poslední rezidua tradiční, předmoderní militární mechaniky pozemního boje. Skotští vojáci podle Owenova žurnálu představovali vojáky mistrně ovládající mnoho z jejich technik, kteří rodem získali unikátní vlastnosti: „Dne 30. července. Minulé noci jsme podnikli další neobyčejně úspěšný výpad a zdá se, že horalé jsou muži nejlépe uzpůsobení pro takovou službu. Věřím, že Francouzi by mnohem raději spatřili vojáky, kteří nenosí plédy, snad kromě toho, pokud by usoudili, že je vhodné uspořádat další skotskou invazi. Slyšel jsem, že tito stateční chlapi nejen rozsáhle poškodili jejich obléhací práce, ale zabili na 400 nepřátel a někteří tvrdí, že více než 500.“⁹⁸⁸ O tom, že text neměl na mysli pouze vojáky Loudonova pluku, svědčí i to, že na jiném místě vychvaluje ctnosti skotských vojáků obecně – ze skotské brigády,⁹⁸⁹ ale také Skotů v holandské službě.⁹⁹⁰

986 Ze žurnálových textů není patrné, zdali jejich autoři Skoty konceptualizovali jako příslušníky samostatného národa. V obou textech jsou v souvislosti s nimi používány výrazy *nation*, ale také *North Britons* (Severní Britové).

987 Anonym, *An Authentick and Accurate Journal*, 36–37.

988 Anonym, *An Authentick and Accurate Journal*, 38.

989 Anonym, *An Authentick and Accurate Journal*, 67–68. „Zde máme důkaz, jak cenné služby Stavům (tj. nizozemské republice) prokázali horalé, Skoti v holandském žoldu a všichni další...“

990 Nizozemská armáda měla ve své sestavě v letech 1572–1782 tradiční jednotku, označovanou jako skotská brigáda, skládající se ze tří řadových pluků. V letech 1688–1690 brigáda sehrála významnou roli v anglické slavné revoluci v sestavě pluků Mackay, Balfour a Ramsey. Co se

Pokud hovoříme o tradičním, předmoderním vedení boje, jedná se především o zmíněné noční výpady. V rámci dobové militární mechaniky a dynamiky to byla jedna z mála posledních možností, kdy na sebe mohli upozornit vojáci, kteří v takovém způsobu boje vynikali. Bojiště poloviny 18. století již bezpečně ovládala masová palebná síla pěchoty a dělostřelectva. Úspěšných útoků dalšího typicky předmoderního prvku – to jest jízdy – bylo poskrovnu. V právě probíhající válce o rakouské dědictví existuje jediný výjimečný příklad, a to devastující útok pruského 5. dragounského pluku Ansbach-Bayreuth (Schulenburg) na rakouskou pěchotu v bitvě u Hohenfriedbergu. Výpady v pevnostní válce představovaly poslední příklady zřetelně předmoderní situace, kde se ještě zcela neprosadila dobová dominantní militární mechanika a dynamika, kladoucí důraz na disciplinovaný boj v jednotce s pomocí palebné síly.

Výpad byl něco jiného, bezprostředního, nikoli střet dvou linií řadové pěchoty, podporované dělostřelectvem a jízdou v polní bitvě, kdy se jedná především o souboj palebné síly „na dálku“ a přímé střetnutí na bajonet je výjimkou. Výpad je postaven na momentu překvapení, blízkosti nepřítele, individuálním až chaotickým boji muže proti muži převážně s použitím chladných zbraní. Válečné násilí zde vykazuje předmoderní a tradiční charakter. Nepřítele není možné zastřelit na dálku, je nutné ho *broadswordem* zblízka osobně zabít. V boji zblízka během nočního výpadu mají navíc tradiční horalské meče a dlouhé dýky nepopíratelnou výhodu proti standardní výzbroji francouzských řadových pěšáků, pušce s bajonetem. Pokud by si horalští vojáci u Bergenu ponechali i tradiční malé štíty (*targes*), což bylo vysoce pravděpodobné, pak jejich převaha nad dobovými pěšáky byla značná. Po posledním jakobitském povstání z let 1745–1746 vzpomínali britští důstojníci: „...jejich meče se dají používat všestranněji a účinněji než naše (poboční zbraně)... v boji zblízka mají skotský meč a štít značnou převahu nad mušketou s bajonetem, protože bodnutí bajonetem může být zachyceno štítem na levé ruce, zatímco pravá ruka s těžkým mečem je volná a voják bez štítu nemá možnost se bránit proti seknutí.“⁹⁹¹ Další britský důstojník vzpomínal, že v okamžiku přímého fyzického kontaktu se horalé většinou mírně naklonili doleva, kryli se štítem, kterým zachytili bodnutí bajonetem, a zároveň zvedli pravou ruku s mečem k seku. Bajonet štítem odsunuli stranou, sekli a následně dalšího muže napadli dlouhou dýkou (*dirk*), kterou drželi ve stejné ruce, na které měli připnutý štít. „Pak se rozpoutají jatka, kdy horal tímto způsobem zabije dva muže téměř naráz“, a řadoví vojáci mají v takové konfiguraci militární mechaniky ztíženou mož-

týče předmětného období viz James Ferguson, ed., *Papers illustrating the history of the Scots brigade in the service of the United Netherlands 1572–1782*, Vol. II 1698–1782 (Edinburgh: University Press, 1899).

991 Duffy, *The '45*, 114.

nost vlastní obrany.⁹⁹² V nouzové situaci, kdy štíty nejsou k dispozici, si horalé kolem levé ruky často omotali těžký pléd. Militární mechanika *highland charge* tak může standardně vyzbrojené vojáky, vycvičené primárně v lineární taktice, přivést v určité konfiguraci boje do téměř bezvýchodné situace.

V Griffithově žurnálu se první a jediný zápis o *highlanderech* objevuje v zápisu z 18. srpna, kdy se podává zpráva právě o výpadu posádky z Fort Rover: „Večer posádka Fort Rover provedla zuřivý a velmi úspěšný výpad, překvapila tři nepřátelská postavení a pobila všechny, na které narazila, kromě asi třiceti zajatců, kteří všichni utrpěli zranění: při této příležitosti se znovu vyznamenali stateční skotští highlandeři, kteří všechno, co se před nimi objevilo, posekali svými meči (broadswords) a zahnali prchající nepřátele zpátky do jejich vlastních zákopů... Ráno potom 18. srpna skupina dobrovolníků vyhnala Francouze z jejich palisád (zřejmě postavení na jedné z paralel) a zničila jejich práce...“⁹⁹³

BRANÍ ZAJATCŮ A GENTLEMANSKÉ POKUŠENÍ

V obou žurnálech se v souvislosti se skotskými vojáky projevuje specifický fenomén, který chápu jako reprezentaci fascinace žurnálových autorů bezprostředním, kontaktním tradičním násilím, k němuž dochází během nočních výpadů. Je zde patrná ztráta odstupu ze strany žurnálových autorů coby britských důstojníků. Je patrné zeslabení jejich gentlemanské sebekontroly a dočasné „sestoupení“ do významů jiné kultury války, která byla za jiných okolností chápána jako podřadná a primitivní. Nejsilnějším symbolem reprezentujícím „necivilizovanou“ divokost horalských vojáků bylo odmítání brát zajatce, k čemuž během povstání z roku 1745 došlo po úvodním vítězství u Prestonpans i po druhé bitvě u Falkirk Muir. Podle většiny dobových relací vítězní horalé museli být důstojníky i samotným velitelem Karlem Eduardem Stuartem přímo v poli důrazně vyzýváni, aby přestali dobíjet raněné a začali brát zajatce.⁹⁹⁴

Zprávy o tom, že u Prestonpans horalé nerespektovali u mnoha vzdávajících se britských vojáků jejich úmysl, vešly v obecnou známost. V kontextu západního vojenství osvícenské doby se jednalo o zavrženíhodné jednání, vykazující potenciál nenapravitelného zruinování vojenské cti důstojníků, kteří byli za takové jednání svých vojáků zodpovědní. Relace z bojiště u Prestonpans se rychle rozšířily po celé Británii a mezi jakobitskými povstalcí a vládními vojsky byly dobově běžné a rozsáhlé vojenské humanitární ohledy v podstatě suspendovány, navzdory rozsáhlé snaze Karla Eduarda Stuarta

992 Duffy, *The '45*, 119.

993 Anonym, *An Authentic Journal*, 28.

994 Roberts, *The Jacobite Wars*, 98.

dokládat péči o britské zraněné a zákaz dobíjení zraněných.⁹⁹⁵ Jakobité byli obviňováni, že i po druhém vítězství u Falkirk Muir jejich vojáci masakrovali zraněné, kteří nestačili uprchnout. Naopak po vládním vítězství u Cullodenu vrchní velitel vévoda z Cumberlandu nijak nebránil tomu, aby jemu podřízení velitelé jako generál Hawley (poražený od Falkirk Muir) nařizovali řadovým vojákům bajonetem dobíjet zraněné horaly, které naleznou na bojišti a v okolních vesnicích. Mezi zajatými jakobity tak nebyli podle dobových relací téměř žádní zranění a britští vojáci vzali do zajetí pouze 200 důstojníků a vojáků francouzského pluku *Royal Ecossais* v jakobitské sestavě.⁹⁹⁶ V kontextu západoevropského vojenství by se jednalo o skandální jednání, které by velící důstojníky pravděpodobně stálo čest a kariéru. Konfigurace kultury války během jakobitského povstání však byla jiná. Po bitvě u Cullodenu se obě strany vzájemně obviňovaly, že před bitvou vydaly rozkazy o suspendování humanitárních ohledů. Během pronásledování jakobitské armády byly Cumberlandovy jednotky každopádně instruovány nebrat ohledy ani na nepřátelské civilisty.⁹⁹⁷

Žurnálové zápisy, které se jinak pečlivě věnují detailům každodenních bojových akcí a na mnoha místech zmiňují dezertéry a zajatce, jsou v případě bojových akcí horalských pluků mnohem drastičtější. Zajistit brání zajatců během nočních výpadů bylo zřejmě pro velící důstojníky dosti obtížné. První zápis ve velkém žurnálu uvádí, že během výpadu v noci na 28. července „se rozpoutal tvrdý boj, v němž se všichni horalé chovali jako hrdinové a porubali a pobili všechno ve svém dosahu, zatímco jiní méně krvelační muži zůstali vzadu“.⁹⁹⁸ O dva dny později, v noci na 30. července, se znovu v žurnále popisuje velké krveprolití: „tito stateční chlapi nejen rozsáhle poškodili jejich obléhací práce, ale zabili na 400 nepřátel a někteří tvrdí, že více než 500“.⁹⁹⁹ Zápis o posledním velkém výpadu v noci na 18. srpna se vysloveně zmiňuje o tom, že útočící highlanderé zabili všechny Francouze, „kromě asi třiceti zajatců, kteří všichni utrpěli zranění“.¹⁰⁰⁰

Reprezentace v obléhacích žurnálech týkající se skotských vojáků se vyznačují pozoruhodně podobnou konfigurací proměnných kultury války – vojenské zdatnosti a vojenské cti, jako v případě jakobitského povstání. Vojen-

995 Plank shrnuje, že po bitvě u Prestonpans jakobitské velení šířilo informace, že pro množství zraněných britských vojáků shánělo chirurgy a lékaře až v Edinburghu a že pretendent projížděl na koni bojiště a dohlížel na řádné zacházení se zajatci, zvláště zraněnými. Plank, *Rebellion and Savagery*, 34.

996 Roberts, *The Jacobite Wars*, 175–176. Vévoda z Cumberlandu později vzpomínal, že velitel jeho jezdeckta generálporučík Humphrey Bland, který měl pod svým velením dva dragounské pluky Cobham a Kerr, „nevzal do zajetí nikoho, kromě přibližně padesáti francouzských důstojníků a vojáků“. Plank, *Rebellion and Savagery*, 45.

997 Geoffrey Plank, *The Rebellion and Savagery. The Jacobite Rising of 1745 and the British Empire* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015), 29–52.

998 Anonym, *An Authentick and Accurate Journal*, 37.

999 Anonym, *An Authentick and Accurate Journal*, 38.

1000 Anonym, *An Authentic Journal*, 28.

ská čest v jakobitských bitvách stejně jako u Bergenu představovala viditelně slabší korektiv válečného násilí. Militární mechanika tradičních horalských zbraní a boje zblízka společně se zkušeností z nedávného povstání způsobily, že obvyklé humanitární ohledy podle všeho šly do značné míry stranou. Zápisy z obou obléhacích deníků zmiňují stejně brutální bojové situace, jaké nastaly u Cullodenu, a tentokrát k nim nebyl přidán žádný komentář.

V takové konfiguraci se militární mechanika ocitla v disonanci s kulturou války. Před Bergenem byly nasazeny horalské pluky, vyznačující se specifickou výzbrojí a bojovými schopnostmi, plné vojáků, kteří ještě před rokem bojovali proti britské koruně. V letech 1745–1746 byli skotští horalé v britském prostředí obecně kulturně kategorizováni jako bezectní, krutí, primitivní a barbarští. V roce 1747, tedy poté, co vyměnili uniformy, jsou v obléhacích žurnálech sepsaných britskými důstojníky kategorizováni v podstatě stejně, ale s pozitivním hodnotovým akcentem. V obou žurnálech jsou skotští horalé označováni jako *zuřiví, hrdinové, krvelační*, úspěšní bojovníci, kteří nepříteli *sekají a rubou* po stovkách a pro které je typická *statečnost a věrnost*. Podle obou žurnálů ale jejich bojový výkon u Bergenu militárně mechanicky plně odpovídá bojovému výkonu jakobitských vojáků u Prestonpans nebo Falkirk Muir, kde byl nálepkován jako necivilizovaný, brutální a divošský. Nyní jsou skotští vojáci charakterizováni v zásadě totožnými reprezentacemi, u nichž jsou jen z kontextu patrná naprosto zřetelně obrácená hodnotová znaménka.

Co to může znamenat pro kulturu války? Za prvé by to znamenalo, že v případě autorů žurnálů se během jakobitské vzpoury a občanské války v jejich prožívání kultury války ostře zvýraznila proměnná vojenská cti, která nabyla převahy nad ostatními. Vojáci jakobitských pluků armády Karla Eduarda Stuarta obvykle museli podepsat abjurační slib, kterým se zříkali věrnosti králi Jiřímu II. a slibovali věrnost stuartovskému pretendentovi. To bylo hodnoceno jako zrada, zbavující protagonisty vojenské cti. Boj za svržení „vlastního“ krále mohl být jakkoli vojensky profesionální, ale efektivní aplikace horalské militární mechaniky byla kulturně překryta degradací jejich vojenské cti.

Za druhé je zde již zmíněná možnost, že *brutální a divošský* způsob horalského pěšího boje, typický pro jinou kulturu války než „moderní“ britskou lineární taktiku pravidelného vojska, působil na britské důstojníky a zejména autory obou žurnálů zvláštní přitažlivou silou, zejména skrze koncept hrůzy, nyní nedoléhající na Brity, ale naopak na francouzského nepřítele. Netvrdím, že bojová zkušenost se skotskými horalskými vojáky zásadně otřásla vojenskou akulturací autorů obou obléhacích žurnálů. Došlo spíše k tomu, že silně vnímaná diference *my versus oni* (Britové a spojenci versus Francouzi) překryla v důsledcích i pochybnosti o vojenské cti kulturně odlišných horalských vojáků a silnou rovinu hrůzy, pramenící z jejich kontaktního boje s pomocí chladných zbraní. Rozsekaní na kusy byli nyní nepřátelé z francouzských jednotek, nikoli britští vojáci, a autoři obou obléhacích žurnálů v tom evidentně nacházeli uspokojení. Obléhání a obrana Bergenu tak byly pro žurnálové

autory náročné i z tohoto hlediska. Zkušenost s nyní *vlastními* skotskými horalskými vojáky dočasně zproblematizovala jejich vojenskou akulturaci.

O pouhý jeden rok dříve, v únoru 1746, byli zranění britští vojáci od Prestonpans armádou předváděni veřejnosti a tisku v Londýně na důkaz barbarství a *nelidského* způsobu boje jakobitských *highlanderů*. Diváci byli otřeseni pohledem na necelé dvě stovky vojáků, kteří přišli po ranách mečem nebo dřevcovými zbraněmi o ruce a nohy nebo části obličeje a kteří utrpěli strašné a tehdy již nevídané sečné rány. Takto jiná válečná zranění byla součástí prožívané kulturní jinakosti, byla v Londýně pečlivě a názorně veřejně předváděna: „Zranění způsobená meči byla strašlivá a následně byla připomínána, znovu popisována a zveličována ještě mnoho let poté,“ píše Geoffrey Plank ve své kulturně-historické studii, zkoumající mimo jiné vztah následků militární mechaniky chladných zbraní a reprezentací divošství, vztahovaných ke skotským hora-lům.¹⁰⁰¹ Britští vojáci od Prestonpans nebyli poznamenáni následky tvrdého, ale regulérního boje. Přihodilo se jim něco mnohem zlověstnějšího, neboť „nebyli zabiti v žádné bitvě, ale naporcováni jako od řeznického učně“.¹⁰⁰² V roce 1747 autoři bergenských žurnálů nutně museli vidět stejně hrozná zranění na straně francouzských vojáků, zabitých nebo zajatých během nočních výpadů podnikaných vojáky horalských pluků. Tentokrát ovšem kulturní kategorie brutality, divokosti a krvelačnosti dostaly kladná znaménka.

Tuto situaci je možné ještě nahlédnout analyticky jiným a možná jednodušším způsobem. Poté, co se v roce 1984 objevilo první vydání Darntonovy práce *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*,¹⁰⁰³ vyvolal zejména text zmíněný v titulu a explicitně demonstrující teorii, metodu a praxi symbolické historické antropologie rozsáhlé diskuse. Jedna z výtek, vyslovená Rogerem Chartierem, se týkala problému dokládání vztahu reprezentace mezi označujícím a označovaným, které podle Chartiera v Darntonově textu není dostatečně prováděno.¹⁰⁰⁴ Robert Darnton zareagoval textem *The Symbolic Element in History*,¹⁰⁰⁵ poskytujícím hlubší vysvětlení toho, co pokládal za jím respektovanou „koncept symbolické výměny“.¹⁰⁰⁶ Antropologický, etnografický přístup k symbolické reprezentaci je podle Darntona v prožívání a jednání aktérů založen spíše na proměnlivých a soupeřících významech: „Ze symbolů nevyplývají pevná přirovnání, ale kontextuálně srozu-

1001 Plank, *Rebellion and Savagery*, 33.

1002 Plank, *Rebellion and Savagery*, 34.

1003 Robert Darnton, *The Great cat massacre and other episodes in French cultural history* (New York: Vintage Books, 1985). V českém překladu Robert Darnton, *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie* (Praha: Argo, 2013).

1004 Roger Chartier, „Text, Symbols a Frenchness,“ *The Journal of Modern History*, 57/4 (1985), 682–695.

1005 Robert Darnton, „The symbolic element in history,“ *The Journal of Modern History* 58/1 (1986): 225.

1006 Darnton, „The symbolic element in history,“ 219.

*mitelné analogie.*¹⁰⁰⁷ Darnton přináší příklady z historicky i kulturně široce rozepjatých etnografických výzkumů od antického Řecka až po namibijské kmenové kultury, aby podpořil svoje chápání vztahu symbolické reprezentace jako něčeho dynamického a historicky podmíněného.

Zdánlivě paradoxní a ostrá proměna britskými vojenskými aktéry vnímaného významu skotského horalského způsobu vedení boje, jeho militární mechaniky včetně způsobů zasazovaných ran, charakteru zranění a způsobů smrti v boji, v rámci této diskuse, reagující na úvodní Darntonův příspěvek, není tak překvapivá. Co bylo v jednu chvíli divošsky surové a barbarské, bylo o jeden rok později hrdinské a obdivuhodné. Změna vztahu mezi označovaným a označujícím nastala v závislosti na konfiguraci sociální struktury, tedy britské armády, do které nyní byli skotští horalští vojáci, ještě v roce 1745 bojující za Karla Eduarda Stuarta, začleňováni již na konci stejného roku ve stále vyšších počtech. Sociální struktura a kultura jsou spolu v geertzovském konceptu provázané v tom smyslu, že jejich dvojí princip integrace, tedy integrace kulturní (logicko-významová) a integrace sociální (příčinně-funkcionální), se obvykle může octnout v nesouladu pouze dočasném. Bylo by tedy spíše překvapivé, kdyby se na skotské horalské vojáky ve službách koruny nezačaly přikládat nové významy. Velet jednotkám, které bychom sami kulturně vnímali jako zrádcovské a divošské, by zřejmě dlouhodobě nebylo možné, ani kulturně, ani sociálně, a skotské tradiční chladné zbraně a děsivá zranění, která způsobovaly v boji zblízka, začaly před Bergenem a později v Severní Americe symbolizovat hrdinství místo barbarství. Brutální divoštví od Prestonpans a krvelačné hrdinství od Bergenu op Zoom tak postupně fúzovalo do velmi volné, avšak srozumitelné analogie.

HORALŠTÍ VOJÁCI MIZÍ V DĚJINÁCH

Britská zkušenost se skotskými horalskými vojáky je tedy víceznačná. U Bergenu a během sedmileté války sice highlanderé následně prokázali cenné služby, ale královská armáda nejprve zvýznamňovala horalský způsob vedení boje především během nedávného posledního jakobitského povstání z let 1745–46.

U Prestonpans a Falkirk Muir jakobitské povstalecké síly tedy útočily způsobem, který v Evropě 18. století byl již neobvyklý. Chtěl bych se v této souvislosti zastavit ještě u jedné otázky. Podle konceptu historické antropologie války, typického pro tento text, to ale neznamena, že by takový způsob postrádal vlastní militárněmechanickou logiku a nevycházel ze stejně sofistikované, ale prostě *jiné* kultury války. Konzervativnější vojenská historie

---

1007 Darnton, „The symbolic element in history,” 219.